

فصل نامه مطالعات کمی در مدیریت

دوره ۱۰، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۹، صص ۵ - ۲۴

بررسی ارتباط معامله با اشخاص وابسته و درماندگی مالی

با تأکید بر نقش مدیریت سود

سید حسام وقفی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۸/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۲۷

چکیده

یکی از دلایل رسوایی شرکت‌های بزرگ آمریکا، ضعف در گزارشگری مالی می‌باشد که از مهم‌ترین آن‌ها ضعف در گزارش معاملات با اشخاص وابسته است. وجود معامله با اشخاص وابسته یکی از نشانه‌های حسابداری متهورانه می‌باشد. بر همین اساس هدف از انجام این پژوهش، بررسی تأثیر مدیریت سود بر رابطه بین اشخاص وابسته و درماندگی مالی است. در این پژوهش ۱۳۰ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۸ بررسی و جهت آزمون فرضیه‌ها از مدل رگرسیونی پروبیت در قالب یک مدل و دو فرضیه استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین "معاملات با اشخاص وابسته" با "درماندگی مالی" رابطه معنی‌داری مشاهده نشد، ولی مدیریت سود بر این رابطه تأثیر معنی‌داری می‌گذارد. سایر نتایج پژوهش نیز نشان می‌دهد بین اهرم مالی و نرخ تورم با درماندگی مالی رابطه‌ی معنادار و مستقیم وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: معاملات با اشخاص وابسته، درماندگی مالی، مدیریت سود، تورم و اهرم مالی

^۱ استادیار گروه حسابداری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. آدرس پست الکترونیکی:

مقدمه

رشد و دگرگونی سریع روابط اقتصادی، منجر به رقابت شدیدی در عرصه تجارت، صنعت و سرمایه‌گذاری گردید. واکنش سریع و درست در مقابل شرایط بسیار متغیر بازار، در موقعیت بنگاه نقش به‌سزایی دارد. یکی از مسائلی که می‌تواند به فرآیند تصمیم‌گیری در مورد سرمایه‌گذاری کمک کند، شناسایی متغیرهای مؤثر برای ارزیابی شرایط و وضعیت مالی سازمان‌ها است که از جمله مهم‌ترین این ابزارها می‌توان به شناسایی متغیرهای مؤثر بر درماندگی مالی شرکت‌ها اشاره کرد. تعداد شرکت‌هایی که در کشورهای مختلف دچار درماندگی مالی^۱ و به تبع آن ورشکستگی^۲ شده‌اند، توجه پژوهشگران و فعالان بازار سرمایه را به بحث پیرامون این موضوع و یافتن روش‌های پیش‌بینی چنین وضعیتی معطوف کرده است تا با پیش‌بینی وضعیت مالی شرکت سرمایه‌پذیر امکان حفاظت از سرمایه‌ی سرمایه‌گذاران فراهم شود. شناسایی متغیرهای مؤثر بر درماندگی مالی به بهره‌گیری مناسب از فرصت‌های سرمایه‌گذاری و هم‌چنین جلوگیری از به هدر رفتن منابع کمک می‌کند (نیکو مرام و پازوکی، ۱۳۹۴).

مدیران شرکت‌ها بنا به دلایلی نظیر ابقاء در شرکت، دریافت پاداش و...، خواسته یا ناخواسته ممکن است با دستکاری سود، وضعیت شرکت را مطلوب جلوه دهند. تحت چنین شرایطی سود واقعی با سود گزارش شده در صورت‌های مالی مغایرت داشته و رویدادی تحت عنوان مدیریت سود رخ می‌دهد (نمازی و همکاران، ۱۳۸۹).

از طرفی دیگر رتبه افشاء یکی از شاخص‌های بسیار مهم برای سرمایه‌گذاران می‌باشد که یکی از این افشائیات معاملات با اشخاص وابسته است که امکان دارد افزایش معاملات با اشخاص منجر به کاهش شفافیت و قابلیت اتکاء و در نهایت مدیریت سود شود. بنابراین این پژوهش به بررسی نقش مدیریت سود بر رابطه بین اشخاص وابسته و درماندگی مالی در شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران می‌پردازد.

¹ - Financial Distres

² -Bankruptey

پیشینه پژوهش

مینگ و وانگ^۱ (۲۰۰۳) شواهدی را مبنی بر انگیزه مدیریت سود در شرکت‌هایی که دارای سطوح بالای معاملات با اشخاص وابسته هستند، ارائه کردند.

جیان و وانگ^۲ (۲۰۰۴) به بررسی تقویت سود از طریق معاملات با اشخاص وابسته در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار چین بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۲ پرداختند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که مالکان این شرکت‌ها از طریق معاملات با اشخاص وابسته در تقویت سود نقش داشته‌اند. آن‌ها نشان دادند که فروش به اشخاص وابسته در این شرکت‌ها جایگزین اقلام تعهدی اختیاری شده و شرکت‌هایی که معامله با اشخاص وابسته دارند، برای مدیریت سود به جای اقلام تعهدی از این معاملات استفاده کرده‌اند.

گوردن و هنری (۲۰۰۵) به بررسی رابطه بین مدیریت سود و معاملات با اشخاص وابسته پرداختند. آن‌ها با استفاده از اقلام تعهدی، مدیریت سود را اندازه‌گیری کردند و معاملات با اشخاص وابسته را از چهار منظر ارزیابی نمودند. سپس نتیجه‌گیری کردند که نگرانی درباره معاملات با اشخاص وابسته فقط در بعضی از انواع معاملات با اشخاص وابسته وجود دارد و صرف وجود معاملات با اشخاص وابسته دلیلی برای وجود مدیریت سود نیست.

بر پایه نتایج پژوهش هنری^۳ و همکاران (۲۰۰۶) علاوه بر خرید و فروش کالا، خرید و فروش دارایی بین اشخاص وابسته نیز برای مدیریت سود و گزارشگری متقربانه مورد استفاده قرار گرفته است.

نینچن، جینگ و یینگ^۴ (۲۰۱۳) در پژوهشی به بررسی تأثیر قوانین افشا بر مدیریت سود ناشی از معاملات با اشخاص وابسته پرداختند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که به دنبال قوانین افشای تصویب‌شده‌ی کشور تایوان در نوامبر ۲۰۰۰، در مدیریت سود شرکت‌های تایوانی که دارای معاملات اشخاص وابسته با شرکت‌های چینی بوده‌اند، کاهش رخ داده است. به طور

^۱ - Ming and Wong

^۲ - Jian and Wong

^۳ - Henry

^۴ - Nen-Chen, R. H., Jeng, C., Ying, W

کلی آن‌ها بیان کردند قوانین افشا، مدیریت سود را کاهش می‌دهد.

مارکو و ربرتو^۱ (۲۰۱۵) در پژوهش خود با عنوان بحران مالی و مدیریت سود که در بین شرکت‌های ایتالیایی انجام شده است، نشان می‌دهد که شرکت‌هایی که دچار بحران مالی شده‌اند اقدام به دستکاری صورت‌های مالی و مدیریت سود می‌کنند.

آرت^۲ (۲۰۱۶) نشان می‌دهد که در مباحث وضع قانون درماندگی مالی باید به ریسک سیستماتیک و عوامل اقتصادی موجود در بازار دقت شود.

جبارزاده و همکاران (۱۳۸۸) پی بردند مدیران در مراحل مختلف درماندگی مالی، برای بهتر نشان دادن و وضعیت مالی و حفظ شرکت، دست به اقداماتی می‌زنند که به هموارسازی سود منجر می‌شود.

اعتمادی و صالحی‌راد (۱۳۹۰)، طی پژوهشی با عنوان بررسی نقش چرخه عمر در رابطه بین معاملات اشخاص وابسته و عملکرد شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که در مرحله رشد معاملات با اشخاص وابسته با عملکرد شرکت رابطه مثبت معناداری دارد و در مرحله رشد دیدگاه معاملات کارا غالب است؛ در مرحله بلوغ، بین معاملات با اشخاص وابسته و عملکرد شرکت رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد و در مرحله بلوغ، دیدگاه تضاد منافع غالب است و در نهایت، در مرحله افول رابطه معنی‌داری بین معاملات اشخاص وابسته و عملکرد وجود ندارد و در این مرحله انگیزه و هدف اشخاص وابسته در معامله با شرکت عامل تعیین‌کننده اثر مثبت یا منفی این معاملات بر عملکرد شرکت است.

سلامی بیدگلی و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهش خود به بررسی محافظه‌کاری حسابداری و بحران مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که شاخص محافظه‌کاری حسابداری با بحران مالی شرکت‌ها دارای رابطه معنی‌دار و مستقیم است.

همچنین نتایج پژوهش بر وجود رابطه معکوس میان اندازه شرکت و شاخص سودآوری

^۱ - Bisogno, Marco and De Luca, Roberto

^۲ - urt

و رابطه مستقیم با نسبت اهرم مالی و همچنین بر عدم تاثیر رشد فروش بر بحران مالی شرکت‌ها تأکید دارد.

ولی پور و همکاران (۱۳۹۲) به بررسی تأثیر مدیریت سود بر کیفیت سود شرکت‌های دارای بحران مالی پرداختند. در این پژوهش از داده‌های ۳۲ شرکت دارای بحران مالی و ۸۲ شرکت دیگر استفاده شد. معیار شناسایی شرکت‌های دارای بحران مالی شمول ماده ۱۴۱ قانون تجارت است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شرکت‌های دارای بحران مالی در مدت چهار سال قبل از شمول ماده ۱۴۱، با شیوه‌های دستکاری ارقام تعهدی و دستکاری فعالیت‌های واقعی به نسبت سایر شرکت‌ها به صورت بیشتری به مدیریت سود پرداخته‌اند. احمدپور و همکاران (۱۳۹۳) به بررسی نحوه اعمال اختیارات مدیران در مراحل مختلف درماندگی مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخت. نتایج برآورد الگوی فرضیه‌های پژوهش با استفاده از تکنیک داده‌های تابلویی حکایت از به کارگیری مدیریت سود کارا در شرکت‌ها دارد. به عبارت دیگر مدیران شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در مراحل مختلف درماندگی برای بهتر نشان دادن و ضعیف مالی، از طریق ارقام تعهدی اختیاری اقدام به دستکاری کاهشی سود حسابداری می‌کنند. همچنین با افزایش احتمال درماندگی مالی شرکت‌ها، میزان دستکاری سود حسابداری توسط مدیران افزایش یافته است.

اسماعیل زاده مقری (۱۳۹۴)، به بررسی پیش بینی درماندگی مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران با استفاده از شبکه بی‌بیزی ساده و مقایسه آن با تحلیل پوششی داده‌ها پرداخت. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که هر دو الگوی طراحی شده قابلیت پیش بینی و وقوع درماندگی مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران را تا دو سال قبل از وقوع آن دارند.

مبانی نظری پژوهش

بحران مالی را می‌توان یکی از عوامل دانست که در صورت مواجهه با آن مدیریت شرکت دست به عملکردهای خاصی می‌زند. به تبع آن، سود حسابداری به عنوان یکی از بارزترین ارقام ارزیابی عملکرد، نیز در زمان مواجهه با بحران مالی دستخوش دستکاری‌هایی

خواهد شد. لی^۱ (۲۰۱۱)، با بررسی شرکت‌های کانادایی به این نتیجه رسید که استفاده از متغیرهای مبتنی بر ارقام تعهدی به شیوه‌ای مطلوب‌تر می‌توان بحران مالی و خطر ورشکستگی را پیش‌بینی کرد. این نظر با عقیده‌ی زاچ^۲ (۲۰۰۳)، انجی^۳ (۲۰۰۵) و دیچو و جی^۴ (۲۰۰۶) همخوانی دارد (پسنل^۵ و همکاران، ۲۰۰۰).

شرکت‌های غیر ورشکسته ابتدا از طریق فعالیت‌های واقعی و سپس برای دستیابی به آستانه‌های موردنظر از طریق ارقام تعهدی اقدام به دستکاری و مدیریت سود می‌کنند (گراهام^۶ و همکاران، ۲۰۰۵).

درحوزه مالی، یک شرکت زمانی درمانده مالی تلقی می‌گردد که در ایفای تعهدات به اعتباردهندگان، دچار مشکل شود. بدهی‌های یک شرکت ممکن است برای تأمین مالی عملیات آن استفاده شود، اما با این‌کار بیشتر در معرض خطر تجربه درماندگی مالی قرار می‌گیرد. بنابراین اگر درماندگی مالی شرکت بهبود نیابد، به ورشکستگی منجر می‌شود (هیگینز^۷، ۲۰۰۷). اکثر شرکت‌ها در نتیجه مدیریت ضعیف و درماندگی اقتصادی وارد درماندگی مالی می‌شوند. در مراحل اولیه درماندگی مالی، متوسط سود عملیاتی شرکت بر اساس سود تعدیل نشده و پس از کنترل عوامل دیگری که تغییر قابل توجهی در افزایش عملکرد شرکت ایجاد می‌کند، اندازه‌گیری می‌شود. نتایج حاکی از این است که درماندگی مالی نوعی اقدام اصلاحی است که عملکرد شرکت را بهبود می‌بخشد. از نقطه‌نظر اقتصادی، ورشکستگی شرکت، پدیده‌ای طبیعی است که نباید نادیده گرفته شود، زیرا یک ضربه اجتماعی مبتنی بر بیکاری محسوب می‌شود (کوکي^۸ و همکاران، ۲۰۱۱).

بناگاه‌های اقتصادی در طول دوره عمر عملیاتی خود دچار فراز و نشیب‌هایی می‌شوند و

¹ -Lee

² -Zach

³ - Ng, J.

⁴ - Dechow, P. and Ge, W.

⁵ -Peasnell

⁶ -Graham

⁷ -Higgins

⁸ - Kouki

همواره برخی از آن‌ها به دلیل عملکرد قوی خود به عنوان واحدهای موفق و برخی نیز به علت عملکرد ضعیف‌شان به عنوان واحدهای ناموفق شناخته می‌شوند (دستگیر و همکاران، ۱۳۹۱). بنابراین پیش‌بینی تداوم فعالیت واحدهای اقتصادی در دوره های آتی، یکی از عناصر مهم در تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاری است و در این میان پیش‌بینی عوامل مؤثر بر در ماندگی مالی برای گروه‌های متعددی از جمله سرمایه‌گذاران، وام دهندگان و تحلیل‌گران مالی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (شاموی^۱، ۲۰۱۱).

پژوهش‌های انجام شده مشخص می‌کند که یکی از راه‌هایی که مدیران شرکت‌های درمانده مالی و در معرض ورشکستگی ممکن است بدون مخفی کردن عملکرد ضعیف خود به منظور دستیابی به فرصت بیشتر و تأخیر انداختن ورشکستگی از آن استفاده کنند، دستکاری سود است (روسنر^۲، ۲۰۰۳). مدیریت سود عبارتست از هماهنگ نمودن آگاهانه سود تا بتوان به یک سطح یا روند مورد نظر دست یافت (بلکویی، ۱۳۸۱).

کمسیون مبادلات اوراق بهادار^۳ مدیریت سود را کاربرد اصول پذیرفته شده حسابداری به شکلی نامناسب تعریف کرده است. مدیریت سود زمانی اتفاق می‌افتد که مدیران از قضاوت خود در گزارشگری مالی و سازماندهی معاملات استفاده کنند تا گزارشات مالی را در راستای گمراه کردن برخی ذی‌نفعان و در مورد عملکرد اقتصادی بخصوصی در شرکت تغییر دهند یا بتوانند بر نتایج مفاد قراردادها که مبتنی بر ارقام حسابداری است، اثر گذارند (هیلی و هلن^۴، ۱۹۹۹).

معاملات با اشخاص وابسته از موضوعات عادی تجاری و بازرگانی است. واحدهای تجاری، غالباً بخش‌های خاصی از فعالیت‌هایشان را از طریق شرکت‌های فرعی یا وابسته به انجام می‌رسانند و در سایر واحدهای تجاری برای اهداف سرمایه‌گذاری یا به دلایل تجاری، منافی کسب می‌کنند. این منافع به اندازه‌ای است که شرکت سرمایه‌گذار را قادر می‌سازد، بر مدیریت و تصمیمات عملیاتی شرکت سرمایه‌پذیر تأثیر بگذارد. هم‌چنین روابط بین و

^۱- Shumway

^۲- Rosner

^۳-SEC (Securities Exchange Commission)

^۴- Healy and Wahlen

احدهای تجاری وابسته ممکن است در شرایط دیگری هم تحقق یابد، همانند موردی که یک شخص، عضو هیات مدیره دو شرکت مستقل باشد (فرقان دوست، یوحنا ۱۳۷۲).

رسوایی‌های مالی چند سال اخیر که در تعدادی از شرکت‌های بزرگ دنیا به وقوع پیوست، منجر به ورشکستگی آن شرکت‌ها (از جمله انرون^۱ و وردکام^۲)، از دست رفتن اعتماد سرمایه‌گذاران و نیز زیر سوال رفتن حرفه‌ی حسابداری گردید. بروز بحران در بورس و بازارهای مالی در ایالات متحده باعث شد، قوانین و مقررات جدیدی جهت اعمال نظارت شدیدتر دولت بر عملکرد شرکت‌ها تدوین شود (قربانی، ۱۳۸۶).

در سال ۲۰۰۲ قانون حفاظت از منافع سرمایه‌گذاران و اصلاح رویه‌های حسابداری شرکت‌های سهامی عام ۲۰۰۲، معروف به قانون ساربینز- آکسلی^۳ به عنوان پاسخ مناسبی جهت مقابله با رسوایی‌های مالی شرکت‌های بزرگ و برجسته ایالات متحده به تصویب رسید. بخش ۴۰۲ این قانون الزامات افشای معاملات با اشخاص وابسته را مورد تجدیدنظر قرار داد (کوان^۴ و همکاران، ۲۰۱۰).

یکی از دلایل رسوایی شرکت‌های بزرگ آمریکا، ضعف در گزارشگری مالی بود که از مهم‌ترین آن‌ها ضعف در گزارش معاملات با اشخاص وابسته است. وجود معامله با اشخاص وابسته یکی از نشانه‌های حسابداری متهورانه^۵ می‌باشد. وجود معامله با اشخاص وابسته به عنوان یکی از نه دلیل عمده‌ای است که منجر می‌شود شرکت‌ها، گزارشات مالی خود را به طور مجدد ارایه نمایند (گوردن و هنری^۶، ۲۰۰۵).

به همین دلیل معامله با اشخاص وابسته از منظر دو تئوری قابل بررسی است:

فرضیه تضاد منافع^۷: طبق این فرضیه، به دلیل جدایی مالکیت از مدیریت و وجود تضاد منافع بین این دو، معاملات با اشخاص وابسته ممکن است موجب از دست رفتن ثروت سهام‌داران شود.

¹ - Enron

² - WorldCom

³ - Sarbanes-Oxley

⁴ - Kuan

⁵ - aggressive accounting

⁶ - Gordon, E. A. , and Henry

⁷ - conflict of interest hypothesis

فرضیه معامله کارآمد^۱: طبق این نظریه، این معاملات ممکن است برای برطرف کردن نیازهای اقتصادی شرکت صورت پذیرد در نتیجه هیچ انگیزه‌ای برای مدیریت سود وجود ندارد. با توجه به دو دیدگاه فوق گاهی انگیزه برای معاملات با اشخاص وابسته این است که دارایی‌های شرکت به نفع اشخاص وابسته از تملک شرکت خارج گردد و مدیر برای سرپوش گذاشتن بر آن اقدام به مدیریت سود نماید. اما رویکرد دوم حاکی از آن است که برخی اوقات برای دسترسی به تجربه، تخصص و مهارت منحصر به فرد اشخاص وابسته یا جبران خدمات، با آنها معامله صورت می‌گیرد که در این صورت انگیزه‌ای برای مدیریت سود وجود ندارد. افزایش معاملات با اشخاص وابسته (خرید، یا فروش و . . .) منجر به کاهش شفافیت و قابلیت اتکاء صورت های مالی شود زیرا به نظر سرمایه‌گذاران، مدیر در اینجا از نفوذ نمایندگی خود بهره برده و منافع خود را ارجح بر منافع مالکان می‌داند. که این موضوع می‌تواند منجر به بی اعتمادی سرمایه گذران و در نهایت خروج سرمایه از بازار سهام آن شرکت شود (گوردن^۲ و همکاران، ۲۰۰۴). با توجه به مروری که بر مدیریت سود، درماندگی مالی و معاملات با اشخاص وابسته انجام شد و هم‌چنین با توجه به تبیین تئوری نمایندگی و تضاد منافع بین مدیران و مالکان سوالات مطرح در این پژوهش عبارتند از: آیا ممکن است مدیران با استفاده از معاملات با اشخاص وابسته اقدام به مدیریت سود نمایند؟ و این اقدام منجر به درماندگی مالی شرکت‌های بورسی گردد؟

فرضیه‌های پژوهش

- ۱) بین معامله با اشخاص وابسته و درماندگی مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- ۲) مدیریت سود بر رابطه بین اشخاص وابسته و درماندگی مالی در شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران تأثیر معنادار دارد.

الگوی پژوهش

$$Z_{i,t} = a_i + \beta_1 Prt_{i,t} + \beta_2 Prt * Da_{i,t} + \beta_3 Rate_{i,t} + \beta_4 Lev_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

^۱ - efficient transactions hypothesis

^۲- Gordon

Z: درماندگی مالی

Prt: معامله با اشخاص وابسته

Da: مدیریت سود

Rate: تورم

Lev: اهرم مالی

جامعه آماری و نحوه انتخاب شرکت‌ها

جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران غیر از شرکت‌های سرمایه‌گذاری، بیمه‌ها و بانک‌ها می‌باشد که دارای شرایط زیر بوده‌اند. (۱) در سال‌های مالی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ در بورس حضور داشته‌اند. (۲) پایان سال مالی آن‌ها آخر اسفند هر سال بوده و در طول دوره فوق الذکر تغییری در سال مالی نداشته‌اند. (۳) نماد معاملاتی شرکت فعال و توقف نماد معاملاتی نداشته باشند. دوره زمانی پژوهش از سال ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۸ به مدت ۹ سال می‌باشد. روش نمونه‌گیری حذفی سیستماتیک می‌باشد که با توجه به ملاحظات فوق تعداد ۱۳۰ سال- شرکت از جامعه آماری به‌عنوان نمونه انتخاب شدند.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از لحاظ روش، همبستگی و از لحاظ هدف، کاربردی می‌باشد. پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های توصیفی حسابداری به شمار می‌رود. به علاوه با توجه به اینکه از اطلاعات تاریخی در آزمون فرضیه‌های آن استفاده خواهد شد و در گروه پژوهش‌های غیرآزمایشی طبقه‌بندی می‌گردد.

هم‌چنین پژوهش حاضر به لحاظ معرفت‌شناسی از نوع تجربه‌گرا، سیستم استدلال آن استقرایی و به لحاظ نوع مطالعه میدانی- کتابخانه‌ای با استفاده از اطلاعات تاریخی به صورت پس‌رویدای (یعنی استفاده از اطلاعات گذشته) می‌باشد.

متغیرها و نحوه محاسبه آنها

- متغیرهای وابسته

درماندگی مالی: برای تفکیک شرکت‌های سالم و درمانده‌ی مالی از ماده ۱۴۱ قانون تجارت استفاده شده است که مقدار یک بیانگر درماندگی شرکت و مقدار صفر بیانگر سالم بودن شرکت است.

- متغیر مستقل

متغیر مستقل در این پژوهش معاملات با اشخاص وابسته است که در این پژوهش برای محاسبه این متغیر از نسبت جمع کل مبلغ معاملات با اشخاص وابسته بر کل فروش استفاده می‌شود.

- متغیر مداخله‌گر

در این پژوهش برای محاسبه متغیر مداخله‌گر مدیریت سود، از اقلام تعهدی اختیاری استفاده می‌شود که برای محاسبه اقلام تعهدی اختیاری از مدل تعدیل شده جونز (جونز، ۱۹۹۱) که توسط دچو و دیچو، پایه‌ریزی گردیده، استفاده می‌شود (دچو و دیچو، ۲۰۰۲). این مدل به شرح زیر می‌باشد:

$$\left(\frac{TAit}{Ait-1}\right) = \alpha_1 \left(\frac{1}{Ait-1}\right) + \alpha_2 \left(\frac{(\Delta REV - \Delta REC)}{Ait-1}\right) + \alpha_3 \left(\frac{PPE}{Ait-1}\right) + \varepsilon_{it}$$

TAit: جمع کل اقلام تعهدی شرکت i در سال t که از حاصل سود خالص قبل از اقلام غیر مترقبه منهای وجوه نقد عملیاتی به دست می‌آید.

Ait-1: جمع کل دارایی‌های شرکت i در سال t-1

REV: تغییر در آمد شرکت i بین سال t-1 و t

ΔREC: تغییر در حسابداری دریافتنی شرکت i بین سال t-1 و t

PPE: میزان اموال، ماشین آلات و تجهیزات (ناخالص) شرکت i در سال t

در این مدل ابتدا α_1 ، α_2 ، α_3 پارامترهای برآورد شده مختص شرکت از طریق روش تخمین حداقل مربعات در فاصله زمانی بیشتر برآورد شده و پس از آن برای دوره زمانی پژوهش مورد آزمون قرار گرفته است. در این مدل شاخص (اقلام تعهدی اختیاری) همان قدر مطلق، جمله خطا (ε) می‌باشد.

- متغیرهای کنترلی

نرخ تورم: از گزارشات سالیانه بانک مرکزی برای استخراج داده‌های نرخ تورم استفاده

شده است.

اهرم مالی: برای محاسبه‌ی اهرم مالی، از تقسیم کل بدهی بر کل دارایی استفاده گردیده است.

تحلیل داده‌ها

آمار توصیفی شامل میانگین، میانه، ماکزیمم، مینیمم و ضریب تغییرات متغیرهای پژوهش به شرح ذیل است:

جدول ۱- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش جامعه هموارساز و تغییرپذیری کارایی عملیاتی

متغیر ویژگی	اشخاص وابسته	مدیریت سود	نرخ تورم	اهرم مالی	مدیریت سود* اشخاص وابسته
میانگین	۴۷/۰	۲۵/-۰	۱۲/۲۰	۶۶/۰	۰۹/-۰
میانه	۲۶/۰	۰۹/-۰	۵/۲۱	۶۵/۰	۰۰۷/-۰
حداکثر	۴۹/۹	۱/۹۴	۳۰/۵	۲/۳۵	۱/۳۶
حداقل	۰/۰۰۲	۱۰۱/-۰	۸/۱۰	۰۹/۰	۸۵/-۳۵
ضریب تغییرات	۴۹/۹	۰۴/۲	۱۹/۷	۲/۲۶	۳۹/۲۱

ماخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۲- آزمون ریشه واحد با استفاده از آزمون لوین

متغیر	مقدار آماره t	سطح معنی داری
معاملات با اشخاص وابسته	-۱۱۱/۵۶	۰/۰۰۰۰
مدیریت سود	-۳۸/۰۴	۰/۰۰۰۰
نرخ تورم	-۱۲۲/۹۶	۰/۰۰۰۰
اهرم مالی	-۲۶/۶۶	۰/۰۰۰۰
مدیریت سود اشخاص وابسته*	-۱۷۶/۱۵	۰/۰۰۰۰
ورشکستگی	-۳/۹۸	۰/۰۰۰۰

ماخذ: یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که در جداول ۱ و ۲ قابل مشاهده است، تمامی متغیرها بر اساس روشلویین، فرضیه صفر آزمون مبنی بر وجود ریشه واحد رد شده و بر این اساس متغیرهای مورد استفاده در این پژوهش در سطح مانا می‌باشند. لازم به یادآوری است از آن‌جا که متغیرها در سطح مانا می‌باشند، لذا نیازی به آزمون هم‌انباشتگی^۱ برای آن‌ها نخواهد بود.

جدول ۳- ماتریس همبستگی پیرسون برای متغیرهای کمی پژوهش

نرخ تورم	درماندگی مالی	مدیریت سود اشخاص وابسته*	اهرم	اشخاص وابسته	
				۱	اشخاص وابسته
			۱	۰/۱۸	اهرم
		۱	-۰/۰۱	-۰/۰۹	مدیریت سود اشخاص وابسته*
	۱	۰/۳۸	۰/۳۸	۰/۰۲	درماندگی مالی
۱	-۰/۲۱	-۰/۰۹	-۰/۲۳	۰/۳۳	نرخ تورم

ماخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج ارایه شده در جدول فوق، همبستگی بین متغیرهای مستقل به اندازه‌ای نیست که بتوان آن را به عنوان همبستگی شدید تلقی نمود. لذا می‌توان از آن چشم‌پوشی نمود و مدل ارایه شده برای مطالعه حاضر را با همه‌ی متغیرهای ذکر شده برای آن برآورد کرد.

نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش

$$z_{i,t} = a_i + \beta_1 Prt_{i,t} + \beta_2 Prt * Da_{i,t} + \beta_3 Rate_{i,t} + \beta_4 Lev_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

¹ -Cointegration

جدول ۴- نتایج آزمون مدل پژوهش

نام متغیر	نماد متغیر	ضرایب (Coefficient)	آماره (t-Statistic)	.Prob
مقدار ثابت	C	-۳/۲۱	-۸/۳۴	۰/۰۰
معاملات با اشخاص وابسته	RPT	۰/۴۵	۱/۸۸	۰/۰۵۸
مدیریت سود اشخاص وابسته*	PRT*DA	۱/۱۴	۲/۳۰	۰/۰۲
نرخ تورم	Rate	۰/۰۵	۳/۸۹	۰/۰۰
اهرم مالی	Lev	۳/۷۴	۸/۵۴	۰/۰۰
ضریب تشخیص McFadden	R Squared	۰/۳۷		
آماره LR		۱۱۳/۳۵		۰/۰۰۰ Prob.
لگاریتم درستی مایمی مقید		-۹۵/۹۹		
لگاریتم درستی مایمی نامقید		-۱۵۲/۶۷		

ماخذ: یافته‌های پژوهش

جدول فوق، نتایج حاصل از برآورد مدل پروبیت را نشان می‌دهد. در رگرسیون پروبیت، برای بررسی نکویی برازش، از دو معیار استفاده می‌شود که مهم‌ترین آن‌ها LR است. این معیار مانند آماره‌ی F در رگرسیون معمولی عمل می‌کند. مقدار این آماره برابر با ۱۱۳/۳۵ بوده و احتمال مربوط به آن صفر است. بنابراین فرض عدم معناداری مدل رد می‌شود و مدل معنادار و قابل اعتماد است. معیار دیگری که برای ارزیابی به کار می‌رود، لگاریتم درست نمایی نامقید است که بر اساس نتایج مدل، معنادار و قابل اعتماد است. سطح خطای این مدل صفر و معیار مکفادن ۰/۳۷ درصد است.

معیار مکفادن جایگزین ضریب تعیین در رگرسیون چند متغیره است. بنابراین نشان‌دهنده‌ی این است که در مجموع متغیرهای مستقل و کنترل پژوهش، بیش از ۳۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته را توضیح می‌دهند. همچنین با توجه به این نگراره معاملات با اشخاص وابسته به خودی خود تأثیر معنی‌داری بر شاخص درماندگی مالی ندارد ولی با تعامل مدیریت سود با آماره ۲/۳۰ تأثیر معنی‌داری روی شاخص درماندگی مالی‌ای ایجاد

می‌کند. نرخ تورم و اهرم مالی نیز با آماره ۳/۸۹ و ۸/۵۴ تأثیر معنی‌داری بر درماندگی مالی دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

یکی از دلایل رسوایی شرکت‌های بزرگ آمریکا، ضعف در گزارشگری مالی بود که از مهم‌ترین آن‌ها ضعف در گزارش معاملات با اشخاص وابسته است. وجود معامله با اشخاص وابسته یکی از نشانه‌های حسابداری متهورانه می‌باشد. وجود معامله با اشخاص وابسته به عنوان یکی از نه دلیل عمده‌ای است که منجر می‌شود شرکت‌ها، گزارشات مالی خود را به طور مجدد ارایه نمایند. بر طبق فرضیه تضاد منافع به دلیل جدایی مالکیت از مدیریت و وجود تضاد منافع بین این دو، معاملات با اشخاص وابسته ممکن است موجب از دست رفتن ثروت سهام‌داران شود.

بر طبق پژوهش گوردن و هنری (۲۰۰۵) نگرانی درباره معاملات با اشخاص وابسته فقط در بعضی از انواع آن وجود دارد و صرف وجود معاملات با اشخاص وابسته دلیلی برای وجود مدیریت سود و از دست رفتن ثروت سهام‌داران نیست. علاوه بر مبانی نظری و پیشینه پژوهش ذکر شده بر اساس نتایج تجزیه و تحلیل انجام شده در این پژوهش، رابطه‌ی معناداری بین معاملات با اشخاص وابسته و درماندگی مالی مشاهده نشد.

ولی مدیریت سود به عنوان یک متغیر تعاملی تأثیر معنی‌داری بر رابطه بین معامله با اشخاص وابسته و درماندگی مالی دارد، این نتیجه با یافته‌های پژوهش مارکو و ربرتو^۱ (۲۰۱۵)، جبارزاده و همکاران (۱۳۸۸)، ولی پور و همکاران (۱۳۹۲) و احمدپور و همکاران (۱۳۹۳) مطابقت دارد. سایر نتایج پژوهش نیز نشان می‌دهد که بین نرخ تورم و اهرم مالی با درماندگی مالی رابطه‌ی معنی‌دار و مستقیم وجود دارد که این نتایج با نتایج پژوهش صادقی و همکاران (۱۳۹۳)، صالح نژاد و همکاران (۱۳۹۳)، همسو می‌باشد. با توجه به نتایج و اطلاعات کسب شده در طول پژوهش می‌توان بیان نمود که همانند نتایج پژوهش‌های قبلی، این پژوهش انجام مدیریت سود توسط مدیران شرکت‌های بورسی ایرانی را تأیید می‌کند.

^۱ - Bisogno, Marco and De Luca, Roberto

همچنین وجود معاملات با اشخاص وابسته صرفاً دلیلی برای از دست رفتن ثروت سهام-داران و ناتوانی مالی شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران نیست. به پژوهشگران نیز پیشنهاد می‌گردد به بررسی رابطه بین معاملات با اشخاص وابسته و مدیریت سود و تأثیر نوع صنعت بر میزان معاملات با اشخاص وابسته، در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران پردازند. محدودیت این پژوهش که باید مورد توجه قرار گیرد، استفاده از ماده‌ی ۱۴۱ قانون تجارت ایران در تعیین درماندگی مالی شرکت‌ها در هر یک از سال‌های پژوهش است که در صورت استفاده از سایر مدل‌های تعیین درماندگی مالی احتمالاً نتایج متفاوت می‌شد.

فهرست منابع

- ۱- احمدپور، احمد و شهسواری، معصومه. (۱۳۹۳). "بررسی نحوه اعمال اختیارات مدیران در مراحل مختلف درماندگی مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران". دانش حسابداری، زمستان ۱۳۹۳، دوره ۵، شماره ۱۹، صص: ۲۷-۵۰.
- ۲- اسلامی بیدگلی، غلامرضا؛ هاشم نیکومرام؛ بهمن بنی‌مهد؛ نیلوفر میرسپاسی. (۱۳۹۰). "محافظة کاری حسابداری و بحران مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران". مجله دانش مالی تحلیل اوراق بهادار، شماره نهم، بهار ۱۳۹۰، صص: ۱۲۵-۱۴۵.
- ۳- اسماعیل‌زاده مقری، علی و شاکری، هاجر. (۱۳۹۴). "پیش‌بینی درماندگی مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران با استفاده از شبکه بیزی ساده و مقایسه آن با تحلیل پوششی داده‌ها". مهندسی مالی و مدیریت اوراق بهادار (مدیریت پرتفوی). بهار ۱۳۹۴، دوره ۶، شماره ۲۲، صص: ۱-۲۷.
- ۴- اعتمادی، حسین و معصومه صالحی راد. (۱۳۹۰). "بررسی تأثیر معاملات اشخاص وابسته بر عملکرد در مراحل مختلف چرخه عمر شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران". فصلنامه نظریه‌های نوین حسابداری، سال اول، شماره ۲، زمستان ۹۰، صص: ۲۸-۱.
- ۵- بلکویی، احمد ریاحی. (۲۰۰۰)، مترجم: علی پارساییان (۱۳۸۱)، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ اول ۱۳۸۱.
- ۶- جبارزاده کنگرلویی، سعید؛ خدایار یگانه، سعید و پور رضا سلطان احمدی، اکبر. (۱۳۸۸)، بررسی ارتباط بین هموارسازی سود و درماندگی مالی شرکت‌ها در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه حسابداری مالی، ۲. صص: ۶۰-۸.
- ۷- دستگیر، محسن؛ حسین‌زاده، علی حسین؛ خدادادی، و لی و سید علی و اعظ. (۱۳۹۱)، "کیفیت سود در شرکت‌های درماندگی مالی" مجله پژوهش حسابداری مالی، سال چهارم، شماره ۱، صص: ۱-۱۶.
- ۸- صادقی، حسین؛ پریسا رحیمی؛ یونس سلمانی. (۱۳۹۳)، "تأثیر عوامل کلان اقتصادی و نظام راهبری بر درماندگی مالی شرکت‌های تولیدی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران" مجله اقتصاد پولی، مالی، سال ۲۱، شماره ۸، صص: ۱۴-۳۰.
- ۹- صالح‌نژاد، حسن؛ سید حسام وقفی و حسن عادل قراملکی. (۱۳۹۳). "بررسی رابطه بین محافظه‌کاری شرطی، محافظه‌کاری غیرشرطی و ریسک ور شکستگی". مجله‌ی نظریه‌های نوین

- حسابداری، سال چهارم - شماره ۳ - پیاپی ۱۳ - صص: ۲۵-۴۵.
- ۱۰- فرقان دوست، کامبیز و للی یوحنا. (۱۳۷۲). "استانداردهای بین‌المللی حسابداری معاملات با اشخاص وابسته". فصلنامه علمی پژوهشی بررسی‌های حسابداری، سال اول، شماره سوم، بهار ۱۳۷۲، صص: ۹۲-۱۰۳.
- ۱۱- قربانی، محمد. (۱۳۸۶)، "الزامات مدیریت از کنترل‌های داخلی: الزامات بخش ۴۰۴ ساریینز - آکسلی". فصلنامه حسابدار رسمی، سال چهارم، شماره دوازدهم، بهار ۱۳۸۶، صص: ۶۹-۸۸.
- ۱۲- نمازی، محمد؛ بایزدی، انور؛ جبارزاده کنگرلویی، سعید. (۱۳۸۹). بررسی رابطه بین کیفیت حسابرسی و مدیریت سود، پژوهش‌ها حسابداری و حسابرسی. سال دوم، شماره نهم، بهار ۱۳۹۰، صص: ۲۲-۴.
- ۱۳- نیکومرام، هاشم و پازوکی، پریسا. (۱۳۹۴). پاداش مدیریت و پایداری سود. حسابداری مدیریت، بهار ۱۳۹۴، دوره ۸، شماره ۲۴. صص: ۶۱-۷۱.
- ۱۴- ولی‌پور، هاشم؛ طالب‌نیا، قدرت‌الله و جوانمرد، علی. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر مدیریت سود بر کیفیت سود شرکت‌های دارای بحران مالی. دانش حسابداری، ۴ (۱۳): ۱۰۳-۷۵.

- 15- Dechow, P. and Ge, W. (2006), The persistence of earnings and cash flows and the role of special items: Implications for the accrual anomaly. Review of Accounting Studies, Vol. 11, pp. 253-296.
- 16- Dechow, P. Dichev, I. (2002). "The quality of accruals and earnings: the role of accruals in estimation error". The Accounting Review. Vol 77. pp:35-59.
- 17- Gordon, E. A. , and Henry, E. (2005). Related Party Transactions and Earnings Management. Retrieved 25 August.2006, from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=612234 Gordon, E. A. , E.
- 18- Gordon, E. A. , E. Henry and D. Palia. (2004) "Related party transactions: associations with corporate governance and Firm Value". Working paper, Rutgers University, 2004. <http://ssrn.com/abstract=558983>.
- 19- Graham, J. R. , Harvey, C. R. And Rajgopal, S. , (2005), "The Economic Implications of Corporate Financial Reporting ", Journal of Accounting and Economics, 40 (1-3), PP. 3- 73.
- 20- Healy and Wahlen. (1999). "A review of the earnings management literature and its implications for standard setting" Accounting Horizons, 13 (4), 365-383.
- 21- Henry, E ;Gordon, E. A., Reed, B., & Louwers, T. (2006). "The role of related party transactions in fraudulent financial reporting". Working Paper:

- University of Miami, Rutgers University, Southern Illinois University and James Madison University.
- 22- Higgins, Robert C. , (2007). *Analysis for Financial Management*. McGraw-Hill Irwin, New York
 - 23- Jian, M. , and Wong, T. J. (2004). "Earnings Management and Tunneling through Related Party Transactions: Evidence from Chinese Corporate Groups". Retrieved 18 August.2006, from <http://cei.ier.hitu.ac.jp/news/paper/Ming%20Jian%20and%20T.J.%20Wong>.
 - 24- Jones, J. J. (1991). "Earnings Management During Import Relief Investigations". *Journal of Accounting Research*, 29 (2), 193-228.
 - 25- Kouki, M. , Elkhaldi, A. (2011). *Toward a Predicting Model of Firm Bankruptcy: Evidence from the Tunisian Context*. *Middle Eastern Finance and Economics*, 14, pp. 26– 43.
 - 26- Kuan, Linvani, Greg Tower, Rusmin, J-L. W. Mitchell Van der Zahn.(2010). "Related Party Transactions and Earnings Management, v 14 NO. 2, pp. 115–93.
 - 27- Li, Zhiyong and Crook, Jonathan N. and Andreeva, Galina, *Corporate Governance and Financial Distress: A Discrete Time Hazard Prediction Model* (February 11, 2015). Available at <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2635763>
 - 28- Marco and De Luca, Roberto (2015), *Financial Distress and Earnings Manipulation: Evidence from Italian SMEs* (February 3, 2015). *Journal of Accounting and Finance*, 2015. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2596295>
 - 29- Ming, J. J and T. J. Wong, T. J. (2003). "Earnings management and tunneling through related party transactions: Evidence from Chinese corporate groups". EFA 2003 Annual Conference Paper No. 549. <http://ssrn.com/abstract=424888>
 - 30- Nen-Chen, R. H. , Jeng, C. , Ying, W. (2013). *Effect of disclosure regulation on earnings management through related-party transactions: Evidence from Taiwanese firms operating in China*. *Journal of Accounting and Public Policy*, 32 (4): 292-313.
 - 31- Ng, J. , (2005), *Distress risk information in accruals*, Working Paper, The Wharton School.
 - 32- Peasnell, K. V. , Pope P. F. And Young S. , (2000), "Accrual Management to Meet Earnings Targets: Uk Evidence Pre-And Post-Cadbury", *British Accounting Review*, 32 (4), PP. 415-445.
 - 33- Rosner, R. L. , (2003), "Earning Manipulation in Failing Firms". *Contemporary Accounting Research*, 20 (2), PP. 361-408
 - 34- Shumway, Tyler, (2001), "Forecasting Bankruptcy More Accurately: A Simple Hazard Model", *Journal of Business*. Vol. 74, PP. 101–124.

- 35- urt, Christine, The Limited Liability Partnership in Bankruptcy (2016, Forthcoming).American Bankruptcy Law Journal (2016, Forthcoming); BYU Law Research Paper No. 15-04. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2568461>
- 36- Whitaker, R. , (1999). The Early Stage of Financial Distress. Journal of Economics and Finance, 23 (2), pp. 123-133
- 37- Zach, T. , (2003), Evaluating the ‘Accrual-Fixation’ hypothesis as an explanation for the accrual anomaly, Working Paper, Washington University at Saint Louis.

فصل نامه مطالعات کمی در مدیریت

دوره ۱۰، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۹، صص ۲۵ - ۴۴

عوامل ارتقای سلامت مالی در چرخه انعقاد قراردادهای پیمانکاری دولتی

(مطالعه موردی: ادارات دولتی جنوب استان آذربایجان غربی)

مسعود قهرمانی^۱ و فاطمه کریمزاده^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۷/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۲

چکیده

در این پژوهش، هدف آن است که با ارایه تعریف عمومی از فساد اداری و سلامت اداری - سازمانی، عوامل بروز فساد و ارتقای سلامت مالی در قراردادهای پیمانکاری دولتی، بررسی شود. در پژوهش حاضر، ادارات جنوب استان آذربایجان غربی به عنوان جامعه آماری انتخاب که حجم نمونه ۳۰۲ نفر با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت. از پرسشنامه محقق ساخته، استفاده شد. نتایج پژوهش با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون نشان داد که به ترتیب، اطلاع‌رسانی الکترونیکی، وضعیت اقتصادی کارکنان و عوامل انسانی، بیشترین تأثیر را در ارتقای سلامت مالی دارند و عوامل نظارت و ارزیابی مستمر، شرایط انعقاد قرارداد و مستندسازی فرآیندکار، بعد از عوامل مذکور قرار دارند. نتیجه پژوهش حاضر بیانگر آن است که باید مراحل قراردادهای پیمانکاری از آگهی مناقصه تا اتمام پروژه، مستندسازی شود و از طریق اطلاع‌رسانی الکترونیکی در اختیار عموم قرار گیرد تا از بروز هر نوع فساد و کجروی در قراردادهای پیمانکاری دولتی ممانعت به عمل آید و نظام ارتقای سلامت مالی، تحقق یابد.

کلمات کلیدی: سلامت مالی، قراردادهای پیمانکاری دولتی و عوامل ارتقای سلامت مالی.

^۱ استادیار گروه مدیریت دولتی، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: mhd472002@yahoo.com

^۲ گروه مدیریت دولتی، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران. (کارشناسی ارشد مدیریت دولتی - مدیریت مالی).

مقدمه

بیشترین مشکلات و ایجاد کننده فساد در قراردادهای پیمانکاری، از ارتباطات نادرست سازمانی و درون ادارات دولتی حاصل شده است که سبب کاهش بهره‌وری می‌گردد. عوامل دخیل در قرارداد و فساد مالی عبارتند از: عوامل انسانی؛ خواست و توان نیروی انسانی به عنوان مهم‌ترین عامل شکل‌گیری قرارداد، می‌تواند بر مراحل و اجرای پروژه تأثیر مثبت یا منفی داشته باشد. تعیین شرایط قرارداد: اثرگذاری بر روند تصمیم‌گیری و انتخاب شرکت‌های متقاضی پیمان‌های دولتی از مهم‌ترین انگیزه دادن رشوه و گرایش به فساد مالی می‌باشد. انتخاب پیمانکار؛ نظارت بر مراحل قرارداد. پیمانکاران، در واقع بخش تفکیک‌ناپذیری از تشکیلات ساختار سازمانی یک مؤسسه یا ادارات دولتی به شمار می‌آیند. چرا که ساختار سازمانی عبارتست از: روابط حاکم بر افراد و گروه‌هایی که در جهت هدف‌های سازمان مشخص تلاش می‌کنند.

سه نوع پیمان برای اداره کردن وجود دارد: پیمان اجرایی، پیمان مدیریتی، پیمان نظارتی (محرابی و جوانمرد، ۱۳۹۲). پیمان‌هایی که ارتباط قوی‌تری بین طرفین پیمان دولت از یک طرف و مدیران بخش خصوصی از طرف دیگر برقرار می‌کنند، به احتمال زیاد در دستیابی به عملکرد بهتر شرکت مؤثر هستند (شقاقی شهری، ۱۳۸۸). همچنین پیمانی کردن قراردادها باعث رقابتی‌تر شدن امور می‌گردد. پیمانکاران به دلایل گوناگون تحت شرایط رقابتی‌تری نسبت به نیروهای درون سازمان قرار دارند (استحقاری، ۱۳۷۶). مراکز دولتی هر روز دست کم صدها مورد از وظایف و مسئولیت‌های مختلف خود، از جمله انواع خریدهای داخلی و خارجی، تأمین خدمات موردنیاز دستگاهی و عمومی، کارهای مشاوره‌ای و پژوهشی، فروش و واگذاری دارایی‌ها و اعتبارات را از راه رادیو و تلویزیون، مطبوعات و ... به اطلاع همگان می‌رسانند.

چنین است که بخش بزرگی از بودجه کل کشور برای اجرای طرح‌های گوناگون با انعقاد قراردادهای پیمانی، در اختیار شرکت‌های انتفاعی خصوصی و دولتی قرار می‌گیرد و دولت به عنوان مدیر عالی کشور با این روش افزون بر ایجاد محیط رقابتی اقتصادی، بدون

دغدغه به برنامه‌ریزی و انتخاب طرف‌های قراردادهای دولتی و نظارت بر کارشان بپردازد (عباس‌نژاد و محمدی، ۱۳۸۵)

انعقاد قراردادهای پیمانی می‌تواند دو نتیجه به همراه داشته باشد:

- ۱) زمینه‌ساز شکوفایی و پویایی اقتصادی پایدار باشد.
 - ۲) سبب نهادینه شدن اقتصاد سیاه و درآمدهای ناپاک شود (محرابی و جوانمرد، ۱۳۹۲)
- بانک جهانی شش ویژگی را برای حکومت‌های خوب در نظر گرفته است که مهم‌ترین آن مبارزه با فساد اداری است. برای دستیابی دولت‌ها به این هدف باید به شناسایی فساد و مصادیق آن و راه‌های مبارزه با فساد اداری توجه گردد. وظیفه دولت‌ها مدیریت صحیح اعتماد عمومی و افزایش میزان آن است، لذا پرداختن به سلامت اداری و ارتقای آن در سازمان‌ها از جمله مواردی است که می‌تواند باعث رشد و افزایش این اعتماد شود. لزوم رشد سلامت، شناسایی و پیگیری مستمر فساد و گلوگاه‌های آن در سازمان‌هاست. سازمان‌های جهانی از جمله سازمان جهانی شفافیت، مؤسسات عالی حسابرسی بین‌المللی و نیز سایر مؤسسات منطقه‌ای مانند مؤسسات عالی حسابرسی آسیایی و بانک جهانی ضمن توجه به فساد و تقلب در جهان، رهنمودهایی برای جلوگیری از فساد ارائه کرده‌اند و در آنها توجه به ارتقای فرهنگ ارزش‌مداری، صداقت، مسئولیت و پاسخگویی، به عنوان عوامل پیشگیری‌کننده مورد توجه قرار گرفته است. پیشگیری از تخلفات سازمانی زیربنا و مقدمه سالم‌سازی محیط سازمانی است، عوامل مختلفی در سالم‌سازی محیط سازمانی تأثیر دارد که از اساسی‌ترین آن‌ها توجه به عوامل انسانی و مدیریتی است و علت آن این است که محور و قالب سالم‌سازی در سازمان، انسانها هستند (صادقی زنجانی و صنیع دانش، ۱۳۷۶).

مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی)، فرمان مهم هشت ماده‌ای را در خصوص مبارزه‌ی همه‌جانبه و سازمان‌یافته با مفاسد مالی و اقتصادی، خطاب به سران قوا در ۱۳۸۰/۰۲/۱۰ صادر فرمودند. معظم له در فرازی از آن فرمان راهبردی، تأکید فرموده‌اند: امروز کشور ما تشنه‌ی فعالیت اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال برای جوانان و سرمایه‌گذاری مطمئن است و این همه به فضائی نیازمند است که در آن، سرمایه‌گذار و صنعتگر و عنصر فعال در کشاورزی و مبتکر علمی و جوینده‌ی کار و همه‌ی قشرها، از

صحت و سلامت ارتباطات حکومتی و امانت و صداقت متصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن بوده و احساس امنیت و آرامش کنند. اگر دست مفسدان و سوءاستفاده‌کنندگان از امکانات حکومتی، قطع نشود و اگر امتیازطلبان و زیاده‌خواهان پرمدعا و انحصارجو، طرد نشوند، سرمایه‌گذار و تولیدکننده و اشتغال‌طلب، همه احساس ناامنی و نومیدی خواهند کرد و کسانی از آنان به استفاده از راه‌های نامشروع و غیرقانونی تشویق خواهند شد. خشکانیدن ریشه‌ی فساد مالی و اقتصادی و عمل قاطع و گره‌گشا در این باره، مستلزم اقدام همه‌جانبه به‌وسیله‌ی قوای سه‌گانه مخصوصاً دو قوه‌ی مجریه و قضائیه است.

بر اساس آمار انتشار یافته از سوی سازمان جهانی شفافیت در سال ۲۰۱۲ ایران رتبه ۱۳۳ از نظر فساد اداری در بین ۱۸۳ کشور را دارا می‌باشد. این امر بیانگر میزان بالای فساد اداری در جامعه ایران است. بر همین اساس، توجه به تبیین و چرایی این مسئله و ارایه مدل و راه‌کاری مناسب برای خروج از این چالش اساسی از اهمیت و ضرورت انکارناپذیری برخوردار است. در نتیجه مبارزه با فساد اداری و دستیابی به سلامت اداری یک ضرورت است تا از تشدید آسیب‌ها در آینده پیشگیری نماید. (گرچی و میرسپاسی، ۱۳۸۱)

جدول ۱- وضعیت امتیاز و رتبه سلامت اداری ایران طی سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۲ میلادی طبق جدول

رتبه‌بندی سازمان شفافیت جهانی

سال میلادی	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳
امتیاز سلامت اداری	۲/۷	۲/۵	۲/۳	۱/۸	۲/۰	۲/۲	۲/۸	۲/۷
رتبه	۱۰۵	۱۳۱	۱۴۱	۱۶۸	۱۴۶	۱۲۰	۱۳۳	۱۴۴

اگرچه انگیزه اصلی این پژوهش بررسی راه‌کار و تدابیر پیشگیرانه از وقوع فساد در قراردادهای پیمانکاری دولتی و در نتیجه آن رسیدن به ارتقای سلامت مالی می‌باشد، لیکن اهداف اصلی زیر همواره مورد توجه قرار گرفته است:

۱- شناسایی عوامل پیشگیری از فساد و عوامل ارتقای سلامت مالی در قراردادهای پیمانکاری دولتی

۲- بررسی دلایل بروز فساد در انعقاد قراردادهای پیمانکاری دولتی
اهداف فرعی این پژوهش عبارتند از:

- ۱- بررسی فرآیند انعقاد قراردادهای پیمانکاری دولتی
- ۲- ارایه تدابیر پیشگیرانه از بروز فساد و تدابیر برانگیزاننده جهت ارتقای سلامت مالی در قراردادهای پیمانکاری دولتی

تاریخچه فساد

تاریخچه فساد در جهان

فساد مالی به عنوان پدیده جهانی که بسیاری از کشورهای جهان را در بر گرفته است، تأثیرات مهم اجتماعی بر بسیاری از کشورها داشته است. در گزارش سال جاری سازمان غیردولتی شفافیت بین‌الملل، افزایش فساد در کشورهای مختلف جهان و به‌ویژه کشورهای نوظهور اقتصادی مورد اشاره قرار گرفته است. این سازمان در گزارش خود تأکید کرده است، فساد در چین، ترکیه و دیگر کشورهایی که رشد اقتصادی بالایی دارند به طرز فاحشی در حال افزایش است و برای مهار این روند لازم است که بازارهای مالی بین‌المللی اقدامات و تلاش‌های مؤثری را برای ریشه‌کنی جرایم مالی و اقتصادی به‌ویژه پولشویی انجام دهند. در میان کشورهای جهان از نظر فساد؛ سودان، کره شمالی و سومالی در صدر قرار دارند. در حالی که کشورهای دانمارک، نیوزلند و فنلاند در رده های پائین این جدول قرار گرفته‌اند. به عنوان مثال "چین" در میان ۱۷۸ کشور این جدول از نظر فساد در رده صدم قرار دارد و با ۴ امتیاز کاهش، ۳۶ امتیاز کسب کرده و نسبت به سال ۲۰۱۳، بیست پله سقوط کرده است.

این در حالی است که ترکیه نیز در همین مدت با از دست دادن پنج امتیاز، ۴۵ امتیاز کسب کرده و یازده پله سقوط کرده است و در حال حاضر در رده ۶۴ جدول قرار دارد. براساس این گزارش، در سال جاری "دانمارک" با کسب رتبه ۹۲ از ۱۰۰، سالم ترین کشور

از نظر فساد اقتصادی شناخته شده و نیوزلند بعد از دانمارک قرار گرفته است.

تاریخچه فساد مالی در ایران

فساد مالی در تمامی اشکال آن، از جمله رشوه‌خواری، اختلاس، احتکار، قاچاق، پارتی‌بازی و... در کشور ما از سابقه طولانی برخوردار است. در دوران قاجار به ویژه در دوران حکومت ناصرالدین شاه و پس از صدارت میرزا تقی خان امیرکبیر، میزان فساد مالی و اقتصادی در ایران به اوج خود رسید، به طوری که هیچ کاری بدون پرداخت رشوه انجام نمی‌شد.

در دربار ایران، رقابت شدیدی بین رجال برای کسب منافع شخصی بیشتر در قبال ایجاد زمینه‌های مناسب برای تاراج منابع و تضعیف حاکمیت کشور شکل گرفته بود که از آن جمله می‌توان دریافت ۵۰۰ هزار لیره توسط آقاخان نوری به دلیل امضای معاهده پاریس و با دریافت ۲ میلیون لیره بابت اعطای امتیاز بانک رویترا را ذکر کرد. پس از پیروزی انقلاب با وقفه‌ای کوتاه، متأسفانه پدیده شوم فساد در شرایط خاص کشور ظاهر شد و به‌ویژه پس از پایان جنگ تحمیلی به شکل‌ها و در زمینه‌های گوناگون بروز کرد. به طوری که مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۷۱ قانون ممنوعیت اخذ هرگونه رشوه و پورسانت را تصویب کرد. اما روند فزاینده ۱۳۶۸ که بودجه فساد مالی و اقتصادی در کشور همچنان ادامه یافت و در دوره ۷۲ دولت علاوه بر درآمدهای نفتی، استقراض خارجی از بانک مرکزی رشد چشمگیری پیدا کرد. آمار جرایم فساد مالی نیز افزایش بی‌سابقه‌ای (رشد ۴۰۰ درصد) یافت تا جایی که رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدّ ظلّه العالی) طی فرمان ۸ ماده‌ای به سران سه قوه، بر مبارزه با این پدیده شوم در هر سطحی و به هر شکلی امر فرمودند. سازمان دولتی شفافیت بین‌المللی براساس شاخص درک فساد اعلام کرده است که "ایران" در میان ۱۷۸ کشور رتبه ۱۳۶ را به دست آورده است. ایران در گزارش اخیر این سازمان رتبه ۲۷ را به دست آورده است. ایران در سال قبل نمره ۲۵ را داشته که بدین ترتیب میزان فساد در ایران نسبت به سال گذشته کمتر شده است. ایران در رده‌بندی جهانی درک فساد در سال ۲۰۱۳ رتبه ۱۴۴ را به دست آورده بود که بر این اساس در گزارش امسال ۸ پله صعود کرده

است.

پیشینه پژوهش

اعلایی فرد (۱۳۸۴)، در پژوهشی، اصول و قوانین حاکم بر قراردادهای پیمانکاری دولتی را مورد بررسی قرار داده است و به این نتیجه رسیده است که قراردادهای پیمانکاری دولتی، از جمله قراردادهای خاص به شمار می‌روند که اصول و قواعد ثابتی بر آنها حاکم است و جا دارد قوانین و مقررات جامع و ویژه‌ای برای تشکیل آنها باید تدوین شود (اعلایی فرد، محمدعلی، ۱۳۸۴).

قاسمی حامد و طالب احمدی (۱۳۹۰)، به اطلاع‌رسانی پیش قراردادی که قبل از انعقاد قرارداد بین طرفین (دولت و پیمانکار) برگزار می‌شود، پرداخته و دوره پیش قراردادی را بررسی کرده است. از جمله انگیزه‌های برگزاری دوره پیش قراردادی و انجام گفتگوهای مقدماتی برای بستن قراردادی در آینده، تبادل اطلاعات است (قاسمی حامد و طالب احمدی، ۱۳۹۰).

بنی احمد (۱۳۸۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان شرایط نابرابر حقوقی در قراردادهای پیمانکاری و تبعات زیانبار آن، نابرابری‌های حقوقی را تحت عناوین زیر مطرح می‌کند:

- ۱- عدم تعادل بین میزان اختیارات و مسئولیت‌های هر یک از طرفین قرارداد.
- ۲- نابرابری در اعمال مقررات انضباطی یا میدانی در مورد طرفین قرارداد.
- ۲- عدم تعادل و توازن در میزان حقوق طرفین معامله در وقوع تأخیرها.
- ۳- نابرابری در داشتن امکانات و اهرم‌های لازم برای احقاق حق در هنگام مواجهه با پیشامدهایی که اختلاف مالی و مسئولیتی پدید می‌آورند (بنی احمد، ۱۳۸۲).

عباس‌نژاد و محمدی (۱۳۸۵)، به تحلیل شیکل هلی تجاری ایران پرداخته و با استفاده از نظریه موجک به این نتیجه رسیده که بر اساس فیلتر موجک، سیکل‌های مختلف تولید ناخالص داخلی ایران نشان می‌دهند که تولید ناخالص داخلی این کشور، نوسانات کوتاه‌مدت و بلندمدت متعددی داشته است که تحلیل موجک با تغییر مقیاس، به خوبی آن

را نشان می‌دهد، نوسانات ضرایب موجک در دوران پس از جنگ، تا اندازه‌ای افزایش داشته است.

بیش از ربع قرن از مطالعات مرتبط با سیکل‌های تجاری می‌گذرد و تاکنون در این زمینه، مطالعات متنوعی توسط کرامر (۱۹۷۱)، آلسینا (۱۹۸۷)، تافت (۱۹۷۵)، نوردهاوس (۱۹۷۵)، هیبز (۱۹۷۷)، مکرا (۱۹۷۷) صورت گرفته است. اما هیچکدام از این آثار به‌طور مستقیم به مبحث انعقاد قراردادهای پیمانی و عوامل فساد در آن نپرداخته‌اند و راه‌کاری عملیاتی مناسب ارائه نداده‌اند.

مبانی نظری پژوهش

در پژوهش حاضر، فرضیه‌ها بر اساس شاخص‌های عمومی سلامت اداری طراحی شده‌اند. این شاخص‌ها به‌صورت کلی شامل: آموزش، شفاف‌سازی مالی، شناسایی و کشف گلوگاه‌های فسادخیز، سیستم‌های نظارتی، ساختار اداری، عملکرد سازمان، تکریم ارباب رجوع، سیستم‌های مکانیزه، بانک‌های اطلاعاتی، توسعه دولت الکترونیک، فردی و شغلی، تنبیه و تشویق، سیستم رفاهی، فساد و سلامت اداری می‌باشد.

در این پژوهش برای ایجاد فرضیه از شاخص‌های:

شفاف‌سازی مالی، شناسایی و کشف گلوگاه‌های فسادخیز، سیستم‌های نظارتی، عملکرد سازمانی، بانک‌های اطلاعاتی که با موضوع پژوهش بیشتر همخوانی داشتند، استفاده شده است.

روش شناسی پژوهش

در پژوهش حاضر، ابتدا راه‌کاری مقابله با فساد مالی و بهبود ارتقای سلامت مالی مشخص شده، سپس بر اساس این عوامل، فرضیه‌های مبنی بر وجود رابطه مثبت بین این عوامل و پیشگیری از فساد مالی و ارتقای سلامت مالی در قراردادهای پیمانکاری دولتی مطرح و سپس این فرضیه‌ها آزمایش می‌شوند تا مشخص شود چه راه‌کاری باعث پیشگیری از وقوع فساد مالی و در نتیجه ارتقای سلامت مالی در قراردادهای پیمانکاری دولتی می‌گردند.

روش گردآوری اطلاعات

- روش گردآوری اطلاعات پژوهش از دو بخش تشکیل شده است که عبارتند از:
- مطالعات کتابخانه‌ای: برای بررسی ادبیات موضوعی پژوهش به صورت عمده از کتب، مقالات حاصل از جستجو در اینترنت، منابع اطلاعاتی استفاده شده است.
 - پژوهش‌های میدانی: به منظور جمع‌آوری داده‌های مورد نظر و سنجش متغیرهای پژوهش، از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. همچنین جهت تکمیل اطلاعات لازم، از ابزار مصاحبه با افراد متخصص و پیمانکاران مجرب در زمینه پژوهش نیز استفاده شده است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

- به منظور آزمون و تجزیه و تحلیل فرضیه‌ها از آزمون آماری متناسب با سؤالات پرسشنامه استفاده شده است.
- لازم به ذکر است که تجزیه و تحلیل اطلاعات آماری این پژوهش به وسیله نرم‌افزار SPSS انجام می‌گردد. در این پژوهش از روش آماری رگرسیون و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

تعریف نظری متغیرهای پژوهش

۱- عوامل انسانی:

در پژوهش حاضر عوامل انسانی شامل مدیران و کارکنان دولتی و پیمانکاران می‌باشد. اعمال حقوقی نیروی انسانی دولتی محدود به اختیارات تفویض شده از مقامات مافوق آنهاست که به موجب قانون به آنها داده شده است. پیمانکار که شخص حقوقی است که مسئول اجرای موضوع پیمان بر اساس اسناد و مدارک می‌باشد. (امیر محمدی، ۱۳۸۷)

۲- شرایط قرارداد:

شرایط قرارداد، همان شرایط اجرای پیمان است که در مفاد قرارداد درج می‌شود که به موجب آن طرفین قرارداد متعهد به اجرای موضوع پیمان خواهند شد و بین طرفین رابطه‌ی حقوقی ایجاد می‌شود. (اباذری فومش، ۱۳۸۱)

۳- نظارت و ارزیابی مستمر:

منظور نظارت بر سالم سازی نظام حاکمیت و نهاد اجرایی موضوع پیمان می باشد که به واسطه آن طراحی و تقویت یک نظام جامع و کارآمد نظارتی بر روند پیشروی پروژه پیمانی، موردنیاز است. (قاسمی حامد و طالب احمدی، ۱۳۹۰)

۴- اطلاع رسانی الکترونیکی:

اطلاع رسانی به معنی آگاه کردن دیگران است یعنی ارایه اطلاعات از سوی هریک از طرفین قرارداد، نسبت به موضوعاتی که برای بستن قرارداد، اجرای قرارداد و اتمام قرارداد، به صورت الکترونیکی می باشد. (عظیمی و محمدی، ۱۳۸۵)

۵- مستندسازی فرآیند کار:

در پژوهش حاضر منظور از مستندسازی فرآیند کار، همان ارایه پیشروی فرآیند موضوع پیمان از مرحله انتخاب پیمانکار تا اتمام پروژه، به صورت مکتوب بر اساس اسناد و مدارک می باشد. ۶- وضعیت اقتصادی نیروی انسانی دولتی:

در پژوهش حاضر منظور، ایجاد رفاه نسبی اقتصادی کارکنان داخلی سازمان های اجرایی می باشد، در واقع جبران خدمات مناسب کارکنان دولتی مدنظر می باشد. (قاسمی حامد و طالب احمدی، ۱۳۹۰)

۷- سلامت مالی:

به هرگونه تلاش برای بهبود توانایی سازمان که موجب شود سازمان به درستی وظایف خود را انجام دهد و به اهداف خود نائل شود و همچنین پیشگیری از عواملی که سازمان را از اجرای وظایف و دستیابی به اهداف باز می دارد. (سام آرا و امین آقایی، ۱۳۸۹)

تعریف عملیاتی متغیرهای پژوهش

۱- عوامل انسانی:

این متغیر از طریق سؤالات ۵-۱ پرسشنامه، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

۲- شرایط قرارداد:

این متغیر از طریق سؤالات ۱۰-۶ پرسشنامه، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

- ۳- نظارت و ارزیابی مستمر:
این متغیر از طریق سؤالات ۱۵-۱۱ پرسشنامه، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.
- ۴- اطلاع‌رسانی الکترونیکی:
این متغیر از طریق سؤالات ۲۰-۱۶ پرسشنامه، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.
- ۵- مستندسازی فرآیند کار:
این متغیر از طریق سؤالات ۲۵-۲۱ پرسشنامه، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.
- ۶- وضعیت اقتصادی نیروی انسانی دولتی:
این متغیر از طریق سؤالات ۳۰-۲۶ پرسشنامه، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.
- ۷- سلامت مالی:
این متغیر از طریق سؤالات ۳۰-۱ پرسشنامه، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

جامعه آماری پژوهش

جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل کلیه کارکنان ادارات دولتی جنوب استان آذربایجان غربی بوده که در جدول زیر به تفکیک مشخص شده‌اند.

حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

جهت مشخص نمودن حجم نمونه بایستی از فرمول آماری کوکران برای محاسبه‌ی حجم نمونه استفاده نمود. که در آن :

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

در این فرمول داریم:

حجم جامعه آماری $N = 1408$

$P = 0/5$ = احتمال نسبت برخورداری از صفت مورد نظر

$q = 0/5$ = احتمال نسبت عدم برخورداری از صفت مورد نظر

$d = 0/05$ = دقت احتمالی مطلوب (نصف فاصله اطمینان)

$t = 1/96$ = درجه یا ضریب اطمینان ۹۵ درصد

$$n = \frac{\frac{3/84 \times 0/5 \times 0/5}{0/0025}}{1 + 0/00071 \frac{0/96}{0/0025} - 1} \cong 302$$

حجم نمونه در پژوهش حاضر براساس فرمول کوکران و در سطح خطای ۰,۰۵ برابر ۳۰۲ نفر محاسبه گردیده است.

روش نمونه‌گیری پژوهش حاضر با توجه به گستردگی جامعه‌ی آماری و همچنین قابل تشخیص بودن خوشه‌ها از روش خوشه‌ای طبقه‌بندی شده استفاده خواهد شد. نتایج روش نمونه‌گیری در جدول ذیل نشان داده شده است.

در ضمن نسبت استفاده شده برای محاسبه‌ی حجم خوشه‌ها حاصل تقسیم حجم نمونه بر جامعه آماری می‌باشد که به درصد بیان می‌شود.

جدول ۲- حجم نمونه به تفکیک هر شهر

نام شهر	جامعه آماری	درصد هر طبقه	حجم نمونه هر طبقه
مهاباد	۱۶۸	119318/0	36
میاندوآب	۱۵۵	0/110085	33
بوکان	۱۶۰	0/113636	35
شاهین دژ	۱۱۲	0/079545	24
تکاب	۱۱۰	0/078125	24
نقده	۱۵۵	0/110085	33
محمدیار	۱۱۹	0/084517	25
اشنویه	۱۳۷	0/097301	29
پیرانشهر	۱۵۲	0/107955	33
سردشت	۱۴۰	0/099432	30
جمع کل	۱۴۰۸	1	302

ماخذ: یافته‌های تحقیق

فرضیه‌های پژوهش

- ۱- عوامل انسانی بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی در ادارات دولتی جنوب استان آذربایجان غربی تأثیر دارند.
- ۲- شرایط انعقاد قرارداد بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی در ادارات دولتی جنوب استان آذربایجان غربی تأثیر دارد.
- ۳- نظارت و ارزیابی مستمر بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی در ادارات دولتی جنوب استان آذربایجان غربی تأثیر دارد.
- ۴- اطلاع‌رسانی الکترونیکی بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی در ادارات دولتی جنوب استان آذربایجان غربی تأثیر دارد.
- ۵- مستندسازی فرآیند کار بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی در ادارات دولتی جنوب استان آذربایجان غربی تأثیر دارد.
- ۶- وضعیت اقتصادی کارکنان دولت بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی در ادارات دولتی جنوب استان آذربایجان غربی تأثیر دارد.

نتایج و بحث

نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش در جدول زیر خلاصه شده است.

جدول ۳- نتایج آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون

فرضیه‌ها	آزمون همبستگی پیرسون	آزمون رگرسیون
۱-عوامل انسانی بر ارتقای سلامت مالی در انعقاد قراردادهای پیمانکاری دولتی تأثیر دارد	مقدار قابل قبول و تقریباً بالایی است و برابر با ۰/۶۷۸	میزان تبیین واریانس و تغییرات متغیر وابسته توسط مستقل برابر ۴۶٪ است که مقدار قابل قبولی می‌باشد.
۲-شرایط انعقاد قرارداد بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی تأثیر دارد.	مقدار قابل قبول و تقریباً پائینی است و برابر با ۰/۴۴۳	میزان تبیین واریانس و تغییرات متغیر وابسته توسط مستقل برابر ۱۹٪ است که مقدار تقریباً قابل قبولی می‌باشد.
۳-نظارت و ارزیابی مستمر بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی تأثیر دارد.	مقدار قابل قبول و بالایی می‌باشد و برابر است با ۰/۵۹۱	میزان تبیین واریانس و تغییرات متغیر وابسته توسط مستقل برابر با ۳۵٪ است که مقدار قابل قبولی است

میزان تبیین واریانس و تغییرات متغیر وابسته توسط مستقل برابر است با ۵۴٪ که مقدار قابل قبولی است.	مقدار قابل قبول و بالایی می‌باشد و برابر است با ۰/۷۳۷	۴-اطلاع‌رسانی الکترونیکی بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی تأثیر دارد.
میزان تبیین واریانس و تغییرات متغیر وابسته توسط مستقل برابر است با ۱۲٪ که مقدار تقریباً قابل قبولی می‌باشد.	مقدار قابل قبول و بسیار پائینی می‌باشد و برابر است با ۰/۳۴۹	۵-مستندسازی فرآیند کار بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی تأثیر دارد.
میزان تبیین واریانس و تغییرات متغیر وابسته توسط مستقل برابر است با ۴۸٪ که مقدار قابل قبول و بالایی است.	مقدار قابل قبول و بسیار بالایی می‌باشد و برابر است با ۰/۶۹۶	۶-وضعیت اقتصادی نیروی انسانی بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی تأثیر دارد.

ماخذ: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

بررسی منابع علمی و یافته‌های حاصل از پژوهش‌ها میدانی، بیانگر این واقعیت است که فساد اداری ریشه در بسترهای گوناگون و متعدد دارد و از سویی، آثاری که بر تمام اجزای جامعه بر جا می‌گذارد، نیز واقعا بسیار گسترده‌تر از حدی است که بتوان ابعاد آن را به درستی تعیین کرد. در واقع، هر چه دانش و پژوهش ما از علل و پیامدهای فساد اداری و عوامل ارتقای سلامت مالی، بیشتر می‌گردد، پیچیدگی مسأله و نیز دشواری ارزیابی راه‌کار به منظور کنترل آن بیشتر می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری فرضیه اول:

اگر عوامل انسانی تحت کنترل باشد؛ شفاف سازی مالی، شناسایی و کشف گلوگاه‌های سلامت مالی، ارتقای سیستم‌های نظارت بر سلامت مالی و بهبود عملکرد سازمانی را به دنبال خواهد داشت که همه‌ی این عوامل مذکور؛ سبب ارتقای سلامت مالی در قراردادهای پیمانکاری دولتی خواهد شد.

بحث و نتیجه‌گیری فرضیه دوم:

با توجه به آنکه از تحلیل یافته‌های مربوط به فرضیه دوم مشاهده می‌شود، شرایط انعقاد قرارداد می‌تواند ۱۹٪ بر ارتقای سلامت مالی قراردادهای پیمانکاری دولتی تأثیر گذاشته و

در روند پیشگیری از فساد و به دنبال آن سلامت مالی مؤثر باشد. این ۱۹٪ از طریق شفاف‌سازی مراحل انعقاد قرارداد از طریق ایجاد و توسعه بانک اطلاعاتی میسر خواهد شد.

بحث و نتیجه‌گیری فرضیه سوم:

در رابطه با سیستم‌های نظارت، نظریه‌هایی وجود دارد که طبعاً مخالفان و موافقانی دارد. از جمله این عوامل نظارتی می‌توان به نظارت عمومی بر دستگاه‌های دولتی و شرکت‌های پیمانکاری؛ تشکیل سازمان مستقل مبارزه با فساد اداری - مالی، اشاره کرد که البته آقای ناصر سراج رئیس سازمان بازرسی کل کشور و قاضی رسیدگی به بزرگترین فساد بانکی، رسماً در رسانه ملی (تلویزیون) اعلام کرد که مخالف تشکیل چنین سازمانی است، چون فرصت طلب‌ها از طریق این سازمان نیز می‌توانند سبب بروز فساد شوند. و همچنین ایجاد فضای مطلوب برای فعالیت مطبوعاتی، به طوری که در غیاب احزاب بتوانند رسالت نظارتی خود را به عنوان دیده‌بان افکار عمومی اعمال کنند.

بحث و نتیجه‌گیری فرضیه چهارم:

یکی از روش‌هایی که بتوان اطلاع‌رسانی الکترونیکی را در سازمان‌ها و شرکت‌های پیمانکاری به مرحله اجرا درآورد؛ راه‌اندازی سایت‌های مخصوص به هر کدام از ادارات و شرکت‌های پیمانکاری می‌باشد که تمام فعالیت‌ها؛ اعم از نوع قراردادها، نحوه برگزاری مناقصه‌ها و تعیین و انتخاب پیمانکار و ... را روی سایت خود گذاشته و اطلاع‌رسانی به افراد ذی‌ربط کنند (البته با پشتیبانی از فضای مجازی از طریق پلیس سایبری). رسانه‌های جمعی به دلیل نقش نظارتی که در جامعه دارند، می‌توانند از گسترش تخلفات اقتصادی و بی‌عدالتی‌ها جلوگیری کنند. البته چنانچه اطلاع‌رسانی رسانه‌ها درباره فساد مالی به دور از نگرش‌های جانبدارانه گروهی و تنها با اتکا به اخلاق متعالی حرفه‌ای باشد، نتیجه مستقیم آن برانگیختن آرای مردم و به تبع آن شکل‌گیری و ظهور یک اراده قوی سیاسی و اجتماعی برای مقابله با این پدیده ویرانگر خواهد بود.

بحث و نتیجه‌گیری فرضیه پنجم:

اگر پیمانکاران و کارکنان دولتی، تمام مراحل قرارداد اعم از آگهی مناقصه و یا مزایده، تعیین پیمانکار، عقد قرارداد، اجرای مرحله به مرحله طرح پروژه و ... مستندسازی شود و با

ارایه مدارک از طریق طرفین قرارداد، پیشروی کار اطلاع داده شود و در دسترس عموم قرار گیرد؛ می‌تواند باعث پیشگیری از فساد و در نتیجه آن، ارتقای سلامت مالی را در قراردادها به دنبال خواهد داشت.

بحث و نتیجه‌گیری فرضیه ششم:

نیروی انسانی نیازهای اولیه و ثانویه دارد که نیازهای اولیه شامل؛ ارضاء نیازهای طبیعی است که از طریق مالی و اقتصادی برطرف خواهد شد. می‌توان نتیجه گرفت که تامین نیازهای مادی و مالی نیروی انسانی و بالا بردن توانائی مالی آنان، تا حد زیادی می‌تواند در پیشگیری از فساد مؤثر باشد؛ چون نتایج حاصل از تحلیل یافته‌های حاصل از پاسخ‌دهندگان، نشان‌دهنده این است که مشکلات مالی طرفین قرارداد، باعث کج‌روی و خطا رفتن افراد طرفین قرارداد می‌شود که این زمینه بروز فساد و عدم ارتقای سلامت مالی در قراردادهای پیمانکاری دولتی می‌شود. همچنین تامین این نیازها از طریق؛ ترمیم حقوق و مزایای کارکنان و تجهیز سازمان‌ها به سیستم‌های مالی کارآمد، امکان‌پذیر می‌باشد.

بر مبنای نتایج به‌دست آمده، پیشنهاد می‌شود:

- هر پیمانکار متقاضی باید ویژگی‌های زیر را دارا باشد:

حُسن شهرت، تخصص حرفه‌ای، توانایی مالی کافی، سلامت و وجدان کاری، تجربه حرفه‌ای و هماهنگی شاخص رتبه‌بندی پیمانکار با ارزش جاری پروژه

- نظارت مستمر بر مراحل قرارداد انجام شود.

سهل‌انگاری یا تبانی عناصر نظارتی با پیمانکار، علاوه بر اتلاف منابع محدود، حامل آسیب‌های بعضاً جبران‌ناپذیر وارده به سازمان و جامعه خواهد بود. در طرح‌های آلوده به فساد مالی غالباً برای کاهش هزینه و افزایش درآمد به اعلام غیرواقعی حجم و میزان فعالیت و استفاده از اقلام و خدمات نامناسب و ارزان قیمت اقدام می‌شود.

- شناخت و تسلط بر شرایط عمومی و فنی قرارداد صورت پذیرد.

آشنایی با سوابق کاری پیمانکار، خدمات و تولیدات شرکت‌های مورد مراجعه پیمانکار و سایر موارد مورد نیاز می‌تواند زمینه مناسبی برای ارزیابی دقیق و کامل اقدامات و

گزارش‌های پیمانکار یا ناظرین دولتی باشد. پیمانکاران متخلف به روش‌های مختلف تلاش می‌کنند همکاری مسئولین و ناظرین نهایی را جذب و کم‌کاری‌ها و تخلفات احتمالی یا سنگ‌اندازی‌های معمول کارکنان دولتی را بدون زحمت پشت سر گذاشته و تسویه حساب انجام و حسن انجام کار را به عنوان مجوز آغاز فعالیت‌های آینده دریافت کنند.

- افراد متخصص به کار گرفته شود و شایسته‌سالاری اجرا گردد.

منابع

- ۱- آماده، حمید؛ جعفرپور، محمود (۱۳۸۶). بررسی امکان‌سنجی واگذاری شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی. انتشارات توسعه مدیریت.
- ۲- ابادری فومش، منصور (۱۳۸۱). نحوه عملی تنظیم قراردادها، انتشارات بهنامی، چاپ سوم.
- ۳- استحقاری، محمدحسن (۱۳۷۶). پیمانی کردن تولید: شیوه‌ای برای جلب مشارکت بیشتر کارکنان افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه.
- ۴- اعلائی فرد، محمدعلی (۱۳۸۴). اصول حاکم بر قراردادهای پیمانکاری دولتی، عدالت آراء.
- ۵- امیرمحمدی، محمدرضا (۱۳۸۷). اثر تجاوز مدیران دولتی از حدود اختیارات خود در انعقاد قراردادها. دوره ۳۸، شماره ۴.
- ۶- بنی احمد، مرتضی (۱۳۸۲). شرایط نابرابر حقوقی در قراردادهای پیمانکاری و تبعات زیان‌بار آن، مجلس و راهبرد، شماره ۹.
- ۷- حسینی، حسین و موسوی بایگی، علی (۱۳۹۰). نهادهای نظارتی حاکم بر قراردادهای مالی دولتی و چالش‌های آن، شماره ۱.
- ۸- خامنه‌ای (مدّ ظله العالی)، حضرت آیت الله العظمی سید علی (۱۳۸۰). فرمان هشت ماده‌ای به سران قوا درباره مبارزه با مفاسد اقتصادی،
<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=3062>.
- ۹- دادگر، ح. (۱۳۸۵). رویکرد اقتصادی به شیوع فساد. پژوهشنامه اقتصادی، سال هشتم، شماره ۳.
- ۱۰- رفیعی، حسین (۱۳۸۴). رانت فسادمالی- اداری، شماره ۳۷.
- ۱۱- طبری، مجتبی و محمدی، حامد (۱۳۸۷). موانع توسعه نظام اداری در کشورهای در حال توسعه، شماره ۲۴۷ و ۲۴۸.
- ۱۲- سام آرا، عزت الله و امین آقایی، مهرناز (۱۳۸۹). سلامت اداری و هویت اداری ایران. پژوهشنامه، شماره ۵۲.
- ۱۳- شقاقی شهری، وحید (۱۳۸۸). عوامل اقتصادی اثرگذار بر پدیده فساد مالی. پژوهشنامه مدیریت، شماره هفتم.
- ۱۴- شیخی، محمدحسین (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر سلامت نظام اداری و رشد ارزش‌های اخلاقی. شماره ۲.

۱۵- صادقی زنجانی، فردین و صنیع دانش، علیرضا (۱۳۷۶). پیمانکاری راهی برای اصلاح، شهریور ۱۳۷۶.

۱۶- عباس نژاد، حسین و محمدی، شاپور (۱۳۸۵). تحلیل سیکل های تجاری ایران، سال ۱۳۸۵.

۱۷- عظیمی، حسین و همکاران (۱۳۸۹). بررسی عوامل مدیریتی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری- مالی در سازمان های دولتی، فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، شماره ۲.

۱۸- قاسمی حامد، عباس و طالب احمدی، حبیب (۱۳۹۰). اطلاع رسانی پیش قراردادی، سال ۱۳۹۰.

۱۹- قلی پور، رحمت الله و نیک رفتار، طیبه (۱۳۸۵). فساد اداری و راه کاری مناسب برای مبارزه با آن، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۵۳.

۲۰- گرجی، ابراهیم و میرسپاسی، آرزو (۱۳۸۱). بررسی تئوریک سیکل های تجاری و علل پیدایش آن در اقتصاد ایران. مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی.

۲۱- محرابی، محمد و جوانمرد، حبیب الله (۱۳۹۲). نقش فرهنگ سازمانی اسلامی بر ارتقای سلامت اداری سازمان ها. شماره ۳۵.

۲۲- وفائی، حسن (۱۳۸۴). فساد مالی در پیمانکاری ها اتلاف منابع ملی، اطلاعات سیاسی- اقتصادی، تیر ۱۳۸۴.

23- Abdul Farooq, Muhammad Shahbaz, Mohamed Arouri, Frédéric Teulon (2013). Does corruption impede economic growth in Pakistan? Original Research Article, Economic Modelling, 35, Pp: 622-633.

24- Alesina, A. (1987). Macroeconomic policy in a two-party system as a repeated game. Quarterly Journal of Economics. 1022-Hibbs, D. (1977), political parties and macroeconomic policy. American political science review, 71

25- Kramer, G. (1971). Short-term Fluctuations in U.S Voting Behavior, 1896-1964, American Political Science Review, 65.

26- Christian Ahlin, Jiaren Pang (2008). Are financial development and corruption control substitutes in promoting growth? Original Research Article. Journal of Development Economics, 86(2), Pp: 414-433

27- Chi Keung Marco Lau, Ender Demir, Mehmet Huseyin Bilgin (2013). Experience-based corporate corruption and stock market volatility: Evidence from emerging markets Original Research Article, Emerging Markets Review. 17, Pp: 1-13.

- 28- Daphne Athanasouli, Antoine Goujard (2015). Corruption and management practices Firm level evidence Original Research Article. Journal of Comparative Economics, Accepted Manuscript, Available online 4 May 2015
- 29- Fred Célimène, Gilles Dufrénot, GisèleMophou, Gaston N'Guérékata (2014). Tax evasion, tax corruption and stochastic growthOriginal Research Article. Economic Modelling, Corrected Proof, Available online 26 November 2014.
- 30- Tufté, E.(1975). Determinants of the outcomes of midterm congressional elections. American Political Science Review. 68.
- 31- John Roberts (2015). The subject of corruptionOriginal Research Article. Critical Perspectives on Accounting, 28, May 2015, Pp: 82-88.